

ΜΙΑ BYZANTINΗ ΠΑΡΟΙΜΙΑ*

Μὲ τ' ἀμάξι πιάνουν τὸ λαγὸ .

Ὁ γνωστὸς βυζαντινολόγος κ. Αὔγουστος Ἐισεμβεργ ἐν ἐκτενεῖ κρίσει περὶ τῆς ἐμῆς συλλογῆς τῶν δημοτικῶν Παροιμιῶν, ἣν ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ γερμανικῷ κριτικῷ περιοδικῷ συγγράμματι *Berliner philologische Wochenschrift* (1900, ἀρ. 14-15), μνημονεύων τὴν παροιμίαν τῶν Σκυρίων *Μὲ τὸν ἀραμπᾶ πιάνει ὁ λαγός*, παρατηρεῖ ὅτι αὕτη φαίνεται οὔσα τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Εὐρίσκει δὲ τὴν ἐνδειξιν τῆς παλαιότητος αὐτῆς εἰς τὴν λέξιν *ἀραμπᾶν*, ἣν ὑπολαμβάνει σημαίνουσαν τὸν ἀραβικὸν Ἴππον (γερμανιστί *Araber*).

Ὁ σοφὸς Γερμανὸς παρεπλανήθη ἐκ τῆς παρηχήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ *ἀραμπᾶ* καὶ τοῦ γερμανικοῦ *Araber*· ἀλλὰ κατὰ συμπτωσιν ἔτυχε τοῦ ὀρθοῦ, διότι ἀληθῶς ἡ παροιμία εἶναι τῶν βυζαντινῶν χρόνων.

Εἶναι δὲ κοινοτάτη αὕτη εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας, φερομένη ἐν πολλαῖς παραλλαγαῖς, ἃς ἀναγράφω ἐν τινὶ τῶν προσεχῶς ἐκδοθησομένων τόμων τῶν Παροιμιῶν μου (ἐν λέξει *λαγός*, ἀρ. 34-38, 48, 50-52). Ὁ συνηθέστατος τύπος αὐτῆς εἶναι: *Μὲ τ' ἀμάξι πιάνουν τὸ λαγὸ ἢ Μὲ τὸν ἀραμπᾶ πιάνουν τὸ λαγὸ*. Ἐχει δὲ τὴν ἐννοίαν, ὅτι ὁ μετ' ἐπιμονῆς καὶ ἐπιτηδειότητος ἐνεργῶν ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ ἀσφαλέστερον τοῦ ἀλογίστως σπεύδοντος καὶ διὰ τῶν συνήθων μέσων ἐργαζομένου.

Ἡ παλαιότητα μνεῖα τῆς παροιμίας εὐρίσκεται ἐν λατινικῇ μεταφράσει παρὰ τῷ Γάλλῳ χρονογράφῳ μοναχῷ Ἀδεμάρῳ (988-1034). Οὗτος ἱστορεῖ ὅτι ἐπὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β', τῷ 1018-19, οἱ Ἕλληνες, ἠττηθέντες ἐπανειλημμένως ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ ὑπὸ τῶν Νορμανῶν, καὶ κατὰ τὴν πρώτην συμβολὴν αὐτῶν καὶ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ τὴν τρίτην, τὸ τέταρτον διὰ τῶν Ρώσων κατενίκησαν αὐτούς. Ἐκ τούτου δέ, κατὰ τὸν χρονογράφον, ἐρρήθη ἡ παροιμία, ὅτι *ὁ Γραικὸς μὲ τ' ἀμάξι πιάνει τὸ λαγὸ* (*graecus cum carruca leporem capit*)¹.

Ὅθεν κατὰ τὸν Γάλλον χρονογράφον, ἡ παροιμία ἀναφέρεται εἰς ὀρισμένον γεγονὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Ἀλλὰ μᾶλλον φαίνεται ὅτι εἶναι ἑλληνική, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ μετάδοσις αὐτῆς εἰς πολλοὺς ἄλλους γείτονας λαοὺς, ἀμέσως παρὰ τῶν Ἑλλήνων παραλαβόντας. Πιθανῶς δὲ καὶ τὸ πάλαι, ὅπως

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Ἡμερολόγιον Ἐθν. Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων ἐν Κων/λει, ἔτ. 2(1906), σ. 216-218.

1. *Ademari S. Cibardi*, *Histor.* III, 55 ἐν *Monumenta Germaniae histor. - Scriptorum*, τ. IV (1844). *Migne*, *Patrologia latina*, τ. 141, στήλη 66. *Recueil des historiens Gaules*, Paris 1874, τ. X, σ. 156.

καί σήμερον, ὁ κύριος τύπος αὐτῆς ἦτο ἀόριστος, εἰδικεύετο δὲ κατὰ τὰς περιστάσεις ἢ γενικωτέρα ἔννοια αὐτῆς, ἀναφερομένη εἰς ἓν μόνον ἔθνος ἢ καί εἰς ἓνα μόνον ἄνδρα περιοριζομένη, διότι καί σήμερον συνηθέστατα λέγεται περὶ τοῦ ἐπιδεξίως καὶ ἐπικαίρως ἐνεργοῦντος, ὅτι *με τ' ἀμάξι πιάνει τὸ λαγὸ*.

Ἐξ αἰῶνας ἀκριβῶς μετὰ τὸν Ἀδέμαρον κάμνει χρῆσιν τῆς παροιμίας ὁ ἐπίσκοπος Μυρέων Ματαῖος ἐν τῇ ἐμμέτρῳ Ἱστορίᾳ τῆς Οὐγγροβλαχίας (1618), εἰς ἄλλο ἔθνος ἀναφέρων αὐτήν². Παράφρασιν δὲ ταύτης εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν κατεχώρισεν εἰς τὸ Παροιμιαστήριον αὐτοῦ ὁ κατὰ τὸ 1730 ἀποθανὼν Ἰωαννίτης ἱερομόναχος Παρθένιος Κατζίουλης³, ὅστις ἐν τῷ Ἐπιμέτρῳ περιέλαβε καὶ τὸν γνήσιον δημῶδη τύπον, ὡς ἐπιχωριάζει ἐν Ἰωαννίνοις.

Παρὰ τῶν Ἑλλήνων παρέλαβον τὴν παροιμίαν καὶ ἄλλοι λαοί· καὶ πρῶτον μὲν οἱ τῆς Ἰλλυρικῆς χερσονήσου.

Οἱ Ὄθωμοι λέγουσιν: «ἀραμπὰ ἰλέ θαβ' σάν τουτουλούρ», ἦτοι *με τὸν ἀραμπὰ ὁ λαγὸς πιάνεται*⁴.

Οἱ Ἀλβανοί: «με κάπ λέπριν με κέρ'», ἦτοι *με τὸν ἀραμπὰ νὰ πιάνης τὸ λαγὸ*⁵.

Οἱ δὲ Ρωμοῦνοι ἔχουσι πολλὰς παραλλαγὰς τῆς παροιμίας: «Aurmarî shî prinde iepurele cu carul», ἦτοι *κυνηγίεται καὶ πιάνεται ὁ λαγὸς με τ' ἀμάξι*. «A nu vină iepuri cu câni și cu carul», ἦτοι *δὲν κυνηγοῦν τοὺς λαγούς με τοὺς σκύλους, ἀλλὰ με τ' ἀμάξι*. «Prinde iepurale cu carul», ἦτοι *πιάνει τὸ λαγὸ με τ' ἀμάξι*, καὶ ἄλλας ὁμοίας⁶.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς καὶ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης δὲν εἶναι ἄγνωστος ἡ παροιμία.

Οἱ Ἰταλοὶ λέγουσι: «Bisogna alle volte pigliar le lepri col carro», ἦτοι *χρειάζεται καμμιά φορά νὰ πιάνης τοὺς λαγούς με τ' ἀμάξι*⁷. «Colla pazienza si prende la lepre col carro», ἦτοι *με τὴν ὑπομονὴν πιάνει ὁ λαγὸς με τ' ἀμάξι*⁸.

Οἱ Γάλλοι: «Pas à pas le boeuf prend le lièvre», ἦτοι *σιγὰ σιγὰ τὸ βόδι πιάνει τὸ λαγὸ*⁹.

Οἱ Γερμανοὶ: «Ein weiser Mann kann mit Ochsen und Eseln Hasen an-gen», ἦτοι *ὁ γνωστικὸς μπορεῖ με βόδια καὶ γαϊδούρια νὰ πιάνη λαγούς*¹⁰. «Man

2. Παρὰ Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire, τ. II, σ. 275.

3. Ἐν τῇ ἐμῇ συλλογῇ τῶν Παροιμιῶν, τ. Α', σ. 73, ἀρ. 174.

4. Osmanische Sprichwörter herausgegeben durch die orientalische Akademie, in Wien, ἀρ. 317. Μετάφρασιν εἰς τὴν γαλλικὴν τῆς παροιμίας ἄνευ τοῦ κειμένου ἐδημοσίευσαν ὁ Guys, Voyage Littéraire de la Grèce, 1783, τ. I, σ. 101, καὶ ὁ Decourdemanche, Mille et un proverbes turcs, ἀρ. 77. Ὁ αὐτὸς ἐδημοσίευσεν καὶ παραλλαγὴν ταύτης ἄνευ τοῦ κειμένου ἐν ἀρ. 1000.

5. G. Meyer, Albanesische Studien, τ. VI, σ. 9, ἀρ. 60.

6. Zanne, Proverbele Romanilo, ἀρ. 1909.

7. Wonder, Deutsches Sprichwörter-Lexikon, τ. II, σ. 371, ἀρ. 106.

8. Düringsfeld Reinsberg, Sprichwörter d. german u. roman. Sprachen, τ. I, σ. 287, ἀρ. 549.

9. Legais, Encyclopédie des proverbes français, σ. 105.

10. Wander, ἐνθ' προηγ., τ. III, σ. 401, ἀρ. 889.

muss oft den Hasen mit der Karre fangen», ἤτοι *πρέπει καμιά φορά νὰ πιάνης τὸ λαγὸ μὲ τ' ἀμάξι*¹¹.

Αἱ μεταβολαί, ὡς ὑπέστη ἡ παροιμία παρὰ τοῖς λαοῖς τούτοις, ὑπεμφαίνουσιν ἀπωτέραν τὴν σχέσιν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, ἐνῶ οἱ ἀμέσως παραλαβόντες λαοὶ τῆς ἰλλυρικῆς χερσονήσου διετήρησαν αὐτὴν ἀμετάλλακτον. Ὅτι δὲ καὶ τὴν ἔννοϊαν αὐτῆς δὲν ἐνεστερνίσθησαν οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, γίνεται δῆλον ἐξ ἄλλων ἀντιθέτων παροιμιῶν αὐτῶν, προελθουσῶν πιθανῶς ἐκ παρανοήσεως. Τοιαῦται δ' εἶναι αἱ ἑξῆς:

Ἰταλικά: «Non si prende col carro un lepore», ἤτοι *δὲν πιάνεται μὲ τ' ἀμάξι λαγός*¹². Καὶ ἐν σικελικαῖς παραλλαγαῖς: «Lu lebru nun si pigghia cu lu carru», ἤτοι *ὁ λαγὸς δὲν πιάνεται μὲ τ' ἀμάξι* καὶ «Vòli pigghiaru lu lebbro cu lu carru;» ἤτοι *θέλεις νὰ πιάσης τὸ λαγὸ μὲ τ' ἀμάξι*;¹³

Γερμανικά: «Auf einem Ochsenwagen kann man keine Hasen fangen», ἤτοι *μὲ τὸν ἀραμπᾶ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ πιάσῃ λαγούς*¹⁴. «Auf einem Wagen mit Ochsen bespannt, versuch einen Hasen fangen», ἤτοι *δοκίμασε νὰ πιάσῃ λαγὸ μὲ τὸν ἀραμπᾶ*¹⁵.

Γεωργιανή: *Ὅπου 'χε ἀδειὰ κυνηγεῖν τὸ λαγὸ μὲ τ' ἀμάξι*¹⁶.

Ἡ αὐτὴ παρανόησις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν ἐρμηνείαν ὁμοίας ἀρχαιοφανοῦς παροιμίας, ἣν ἔχει εἰς τὸ Παροιμιαστῆριον αὐτοῦ ὁ Κατζιούλης¹⁷. *Τῶ βοῖ τὸν λαγὸ κυνηγετεῖν*. Ἄδηλον ἂν ὁ Κατζιούλης ἐπλασεν αὐτὸς τὴν παροιμίαν, ἢ παρέφρασεν ἀγνωστὸν τινα ἄλλοθεν δημῶδη. Βέβαιον εἶναι ὅτι εἰς οὐδὲν ἀρχαῖον συγγραφεᾶ εὐρίσκεται.

11. Αὐτ., τ. II, σ. 371, ἀρ. 106. Ἡ παροιμία δὲν μοί φαίνεται γνησία γερμανικὴ, πιθανῶς δ' εἶναι ἀπλὴ μετάφρασις τῆς ἀντιστοίχου ἰταλικῆς, ὑπὸ τοῦ ἐκδότου γενομένη.

12. Pianzola, Dizionario, grammatiche e dialoghi 1789, σ. 64.

13. Pitrè, Proverbi siciliani, τ. II, σ. 172.

14. Wander, ἔνθ' ἀν., τ. III, σ. 1112.

15. Αὐτ., τ. IV, σ. 1726, ἀρ. 8.

16. Revue des traditions populaires, 1903, σ. 131. Βλ. καὶ αὐτ. 1902, σ. 552.

17. Βλ. τῆς ἐμῆς συλλογῆς Παροιμιῶν, τ. A, σ. 115.